

Strategija primarne prevencije promicanja zdravlja "Što je djeci potrebno da bi napredovala u životu? "

Suzana Fabijanić

Služba za školsku i sveučilišnu medicinu Zavoda za javno zdravstvo Sisačko-moslavačke županije

Odgovor na ovo pitanje vrlo je složen i obuhvaća niz isprepletenih područja znanosti: od neurologije i dječje razvojne psihologije, do teorije inteligencije i praktične pedagogije.

Ovo pitanje postaje prioritetno u pokušaju rješavanja problema vezanih uz stupanje u adolescenciju: uživanje opojnih sredstava, nasilje, neželjene trudnoće, spolno prenosive bolesti, prekid školovanja, pušenje, depresije i sl. Da bi se ovi problemi u adolescenciji uspješno rješavali sa djecom treba početi raditi od predškolske, a najkasnije početkom školske dobi. U posljednjem desetljeću pojavila se jedna nova važna strategija primarne prevencije koja putem škole pomaže djeci bolje savladati socijalne i emocionalne kompetencije koje ih mogu osnažiti u borbi sa navedenim opasnostima. Glavna odlika dobrih preventivnih programa je: ugradnja njihovih sadržaja u nastavne programe škola i njihovo poučavanje na razvojno primjeren način kroz dulje vremensko razdoblje, te trening niza umijeća. Umijeća uključuju emocionalne i društvene kompetencije (pojam kompetencije određuje se kao kapacitet ili sposobnost ulaženja u transakcije s promjenljivim i izazovnim društveno/fizičkim okolišem, što ima za posljedicu razvoj i sazrijevanje pojedinca) kao što su: samosvijest o osjećajima i upravljanje njima, kontrola poriva, empatija i uživanje, te suradnja i mirno rješavanje sukoba. Ove sposobnosti pomažu djeci da se odupru opasnostima kao što su droga, neželjena trudnoća i nasilje. Taj praktički pristup ima podlogu u spoznaji da postoje i druge vrste inteligencije osim čisto kognitivne, kao što su: socijalna inteligencija (Thomas Hatch) i emocionalna inteligencija (Peter Salovey i John D. Mayer) (emocionalna inteligencija uključuje sposobnost preciznog uočavanja, procjene i izražavanja emocija; sposobnost pristupa i/ili priziva osjećaja kad oni olakšavaju razmišljanje; sposobnost razumijevanja emocija i emocionalnih spoznaja, te sposobnost regulacije emocija u svrhu pomaganja emocionalnom i intelektualnom razvitku). Kompetencije na svim područjima inteligencije mogu smanjiti rizik problematičnih ponašanja.

Emocionalna umijeća počinju u roditeljskom domu, dobrim suodnošenjem između roditelja i djece. Taj proces može uspjeti u većoj ili manjoj mjeri u svakoj obitelji. Ponekad, uz "bolesnu obitelj" djeca razviju poremećaje u kojima se otuđe od svojih osjećaja ili ih pogrešno razumiju. Prilike u našoj zemlji, nakon Domovinskog rata, opterećene su određenom poslijeratnom psihopatologijom obitelji.

Još jedno mjesto gdje se stječu sposobnosti emocionalne inteligencije jest standardni nastavni program. Osobito je korisna spontana emocionalna izobrazba koja izvire iz mnogih društvenih predmeta. Na satovima književnosti na kojima se među ostalim čitaju zanimljive priče, djeca počinju učiti o osjećajima likova, razlozima zbog kojih se likovi tako osjećaju i načinima na koje se nose s tim osjećajima. Takvo učenje traje kroz cijelo obrazovanje. Kako priče postaju složenije, tako postaje složenije i emocionalno učenje. Ne smije se previdjeti ni važnost vrednota koje određuju svjesnije znanje neke osobe o emocijama. O vrednotama se često raspravlja i uči u društvenim predmetima kao što su povijest, sociologija, etika, vjeronauk i sl. U njima učimo o vrijednosnim sustavima unutar kojih se javlja emocionalna reaktivnost. Ne smijemo zaboraviti na izobrazbu kvalitetnog nastavnika koji se treba nositi sa "teretom" kvalitetne "emocionalne" edukacije, jer u škole dolaze djeca iz različitih obitelji i njihove su kompetencije različite, a škole mogu biti instrument za poboljšanje tih umijeća.

Djeca se silno razlikuju s obzirom na svoju razvojnu razinu i sposobnost razumijevanja, izražavanja i reguliranja svojih emocionalnih reakcija. Važan aspekt pouke iz djelotvornosti jest stvaranje razrednog ozračja koje potiče razvitak i emocionalne i društvene kompetencije te ih integrira s akademskom i kognitivnom kompetencijom. Razumijevanje temeljnih razvojnih problema u organizaciji mozga glede emocionalne kompetencije trebalo bi biti važna spona u razvitku boljih strategija za razumijevanje i obrazovanje "cijelog djeteta". U ljudi, i društveno-emocionalni razvoj i razvoj mozga prolaze kroz dugo razdoblje rasta, s puno prostora za vanjske utjecaje. Dolazi do silnog postnatalnog razvoja mozga, a neka područja (npr. čeonni režnjevi) potpuno sazrijevaju tek u pubertetu. Sadašnja mišljenja o neurobiologiji emocionalnog razvoja potvrđuju međudjelovanje i uzajamni utjecaj koji društveni razvoj i razvoj mozga vrše jedan na drugi. Primjerice, Panskepp daje primjere razvojnih postaja u emocijama (npr. društvene veze, razvoj spolnosti u pubertetu) koje su vjerojatno dvosmjerno povezana s razvitkom središnjeg živčanog sustava. Zapanjujuća nova istraživanja počinju otkrivati načine na koje rana iskustva možda utječu na razvoj mozga s mogućim dugotrajnim utjecajem na emocionalno reagiranje.

Znamo da su emocije izuzetno važne za odgojno-obrazovni proces jer utječu na koncentraciju, koja potiče učenje i pamćenje. Način na koji se ponašanje, emocije i spoznaja integriraju u prvom desetljeću života ima važne posljedice po psihičko i emocionalno funkcioniranje tijekom cijelog života

Sazrijevanjem, novorođenčad i mala djeca počinju pokazivati sve zanimljiviju diferencijaciju u iskazivanju emocija i sustavima dešifriranja. Jednako tako, primjena emocija u određenim društvenim situacijama počinje se priklanjati kulturalnim i obiteljskim očekivanjima i zahtjevima. Djeca najčešće raspoložu potpunim rasponom kulturno primjerenih emocionalnih iskaza prije no što krenu u školu. Ona nauče i potiskivati nepoželjne emocionalne iskaze. Postoje određena ograničenja dječjem razumijevanju konteksta emocija, a time i granica onoga što bi mogli reći o razlozima postojanja određene emocije. To se naročito odnosi na identifikaciju i razumijevanje složenih emocija. U adolescenciji dolazi do diferenciranja u mnogim oblicima izražavanja emocija. One postaju temelj identiteta i ideala. U ovom razdoblju počinje se intenzivno osjećati, a ti osjećaji su vrlo promjenjivi. Adolescenti počinju oblikovati intenzivne veze za ideale, osobe i zanimanja. Teško im je odvojiti značenje raspoloženja i osobnih karakteristika od konteksta iskustva. Uglavnom nemaju nikakvu formalnu pouku o tim pitanjima. Ono što znaju moraju naučiti iz osobnog iskustva i time su te spoznaje ograničene. Emocionalno diferenciranje uključuje sve jaču svijest o promjenama raspoloženja, poglavito onih okrenutih prema unutra. Ono uključuje i promjene u opažanju ustroja društvenih situacija koje izazivaju emocije. Ove emocionalne promjene se vrlo teško prihvaćaju i priznaju samima sebi.

Adolescenti imaju velikih problema u integraciji spolnih osjećaja i drugih emocija. To je vrijeme kada se mijenjaju isključivo istospolna prijateljstva, iz prethodne faze razvoja, sa prijateljstvima i romantičnim vezama sa suprotnim spolom. Sebe počinju doživljavati kao seksualna bića, te izražavaju seksualnu orijentaciju. Ne iznenađuje to što se pitanja u vezi sa spolnošću istražuju u odnosu na sreću ili uzbuđenje, no to može lako dovesti do riskantnih zaključaka. Malo koji program spolnog odgoja uključuje bilo kakve temeljne spoznaje o emocijama. Razvoj spolnih uloga moderna znanost tumači kroz nekoliko teorija : biološke, biosocijalne, kognitivno-razvojne i teorije socijalnog učenja. Većina stručnjaka koji se bave proučavanjem ljudskog razvoja slažu se da spolno tipiziranje uključuje biološke, kognitivne i socijalizacijske procese koji zajedno djeluju na djetetov razvoj. Spolno tipiziranje (proces tijekom kojeg se u djece razvija spolna uloga koja se u njihovoj kulturi smatra prikladnom) je temelj razvoja spolnih uloga. Ono je jedva primjetno u djece do druge godine života. Predškolska djeca pokazuju želju za igračkama i aktivnostima koje se tradicionalno vežu uz određeni spol. U tom razdoblju počinje razdvajanje spolova i prilično je izraženo tijekom cijelog djetinjstva. Istančana svijest o spolu razvija se kroz tri faze : spolni identitet (oko 3. godine), spolna nepromjenjivost (oko 4. godine) i spolna dosljednost (oko 5. godine). Odrastanjem djeca sve više uviđaju da spolne uloge određuje društvo i zahvaljujući tome njihova uvjerenja o kršenju spolnih uloga postaju manje kruta. Obitelj je najutjecajnije socijalno okruženje u kojem nastaje spolno tipiziranje. Različite karakteristike obitelji utječu na stjecanje znanja o spolnim ulogama i na spolno tipizirano ponašanje. Istraživanja pokazuju da je moguće promijeniti dječja spolno tipizirana uvjerenja i postupke, no zbog vrlo snažnih stereotipa koji postoje u društvu, valja tek utvrditi hoće li promjene postignute takvim intervencijama biti trajne i hoće li utjecati na sva područja djetetova života.

Iz svega navedenog vidljivo je da se prosvjetni djelatnici svakodnevno suočavaju s raznim složenim izazovima, od kojih su mnogi povezani s učeničkim socijalnim i emocionalnim potrebama. Stupanj njihove uspješnosti u odnosu na probleme kao što su školski neuspjeh, nasilje, eksperimentiranje s drogama, adolescentna trudnoća i sl. ovisi o tome kako dobro mogu prepoznati najvažnije aspekte određene situacije te o odlukama koje donose temeljem tih prosudbi. Da bi došlo do kvalitetne promjene u nastavničkom radu potrebno je nastavnom osoblju omogućiti pristup novim informacijama, dati im pouke o novim tehnikama, omogućiti im pristup multidisciplinarnom timu (psiholog, pedagog, školski liječnik) za potrebne konzultacije, omogućiti implementacija novostečenih znanja i vještina u redovan rad te osigurati mogućnost redovnog raspravljanja o novim metodama s kolegama - njihovoj korisnosti, problemima koji su iskrsnuli u radu, potrebnim modifikacijama. Taj cilj nije lako ostvariti, no trud se isplati i vidljiv je kroz kvalitetnije odnose nastavnik-učenik, odnosno kroz razvoj kompetentnih učenika, budućih kompetentnih građana ove zemlje.

Kontakt osoba:

dr. med. Suzana Fabijanić, spec. školske medicine
Zavod za javno zdravstvo Sisačko-moslavačke županije
Služba za školsku i sveučilišnu medicinu
Sisak, Kralja Tomislava 1
tel. 098 587 235
fax. 044 548 554
e-mail: suzana.fabijanic@sk.htnet.hr

